

ρόντος δημοσιεύματος. Χρήσιμο όμως είναι να αξιολογήσει κάποτε το υπουργείο τα αποτελέσματα της πολιτιστικής πολιτικής που ασκεί το Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων (ΕΚΒΜΜ) –του οποίου η έδρα βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη– στα Βαλκάνια και σε άλλες ευαίσθητες περιοχές. Χρήσιμη τέλος είναι η εξής μικρή ιστορία, που κανείς δεν ξέρει εάν ποτέ έγινε αντιληπτή από τους ασκούντες πολιτιστική πολιτική στο Υπουργείο Εξωτερικών.

Πριν από μερικά χρόνια η Γαλλία ζήτησε από την Τουρκία την οργάνωση μιας έκθεσης, στην οποία μάλιστα η Ελλάδα έστειλε πολλά εκθέματα από τα μουσεία της, με τον τίτλο «De Constantinople à Istantoul». Η έκθεση πραγματοποιήθηκε με τεράστια επιτυχία στο Grand Palais με αλλαγμένο τίτλο: «De Byzance

à Istantoul». Ήταν μεγαλειώδης, εντυπωσιακή, άψογη μουσειογραφικά, χωρίς κανένα ιστορικό λάθος, αλλά σε κανένα από τα καλογραμμένα επεξηγηματικά κείμενα της έκθεσης, όσο κι αν έψαχνε κανείς, δεν έβρισκε τη λέξη Κωνσταντινούπολη, που ήδη είχε απαλειφθεί από τον τίτλο της. Ακόμα και το θέμα της άλωσης λύθηκε με την αναφορά: 1453. *La chute d'une capitale*. Και όμως, η έκθεση δεν απέκρυπτε ούτε το μεγαλείο, ούτε την υψηλή τέχνη, ούτε τα ιστορικά γεγονότα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Αυτή η μάχη της πολιτιστικής διπλωματίας της Τουρκίας, που κερδήθηκε μέσα από τα χαρακώματα, οδήγησε τις δεκάδες χιλιάδες Γάλλους σε μια συγκεχυμένη εικόνα για το Βυζάντιο.

Το συγκεκριμένο παράδειγμα, ανάμεσα σε πολλά άλλα, αναφέρεται για να

τονισθεί ότι η χάραξη μιας επιτυχημένης εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής χρειάζεται μόνο δημιουργική συνεργασία ανάμεσα σε επαίοντες του πολιτισμού και της διπλωματίας, τους οποίους έχει αποδείξει ότι διαθέτει και το Υπουργείο Πολιτισμού και το Υπουργείο Εξωτερικών, αρκεί να τους εμπιστευθεί και να τους εμπνεύσει για τον κοινό στόχο. Αυτά όμως δεν γίνονται ξηλώνοντας επιτυχημένες δομές, όπως αυτή του Ελληνικού Ινστιτούτου της Βενετίας –για την υπεράσπιση της διατήρησης του οποίου έχει ξεσηκωθεί η διεθνής επιστημονική κοινότητα–, για να στηθούν νέα διπλωματικά πόστα... Οι μάχες της πολιτιστικής πολιτικής δίνονται στα χαρακώματα, χωρίς κανείς να συνειδητοποιεί πώς και πότε έλαβαν χώρα. Αυτή είναι η πρόκληση και για τα δύο αρμόδια υπουργεία.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗ 15Η ΙΟΥΛΙΟΥ 2016: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΕΚΤΑΚΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ

ΝΙΚΟΣ ΜΟΥΔΟΥΡΟΣ

Η απόπειρα πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου 2016 στην Τουρκία απέτυχε, αλλά οι μετασχηματισμοί που προκάλεσε συνεχίζουν να τροφοδοτούν τις μεγάλες αντιφάσεις της χώρας. Ένα πραξικόπημα έχει στόχο την κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών, οι οποίοι, όμως, στη συγκεκριμένη περίπτωση, είχαν ήδη διαβρωθεί. Συνεπώς, σε ένα πλαίσιο στο οποίο σχεδόν όλες οι δημοκρατικές λειτουργίες βρίσκονταν από πριν σε κατάσταση βαθιάς αμφισβήτησης, οι δυναμικές που γέννησαν την πραξικοπηματική απόπειρα, αλλά και μέρος των δυναμικών εκείνων που την οδήγησαν σε αποτυχία, συγκροτούν ένα εκρηκτικό μείγμα αστάθειας. Η πιο χαρακτηριστική

έκφραση της αντίφασης είναι η εξής: η επικράτηση του πραξικοπήματος, όπως η ιστορική εμπειρία δείχνει, μάλλον θα οδηγούσε στην εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος έκτακτης ανάγκης και σε μαζικές εκκαθαρίσεις πολιτικών αντιπάλων, δηλαδή σε εξελίξεις και φαινόμενα που βιώνει σήμερα η Τουρκία, μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος. Με αυτό το σκεπτικό η κήρυξη καθεστώτος έκτακτης ανάγκης αργά το βράδυ της 20ής Ιουλίου 2016, δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από το ευρύτερο πλαίσιο των αντιφάσεων και της κατάστασης κρίσεων στην οποία βρίσκεται η χώρα τα τελευταία χρόνια.

Παρελθόν και παρόν της έκτακτης ανάγκης στην Τουρκία

Η κήρυξη καθεστώτος έκτακτης ανάγκης στην Τουρκία δεν είναι ένα πρωτόγνωρο φαινόμενο. Τα θεμέλια, σε νομικό επίπεδο, τέθηκαν πιο ολοκληρωμένα με το πραξικοπηματικό Σύνταγμα του 1982. Λίγο αργότερα, το 1983, υιοθετήθηκε η νομοθεσία που δέπει το καθεστώς έκτακτης ανάγκης. Το 1987 άρχισε επίσημα η εφαρμογή του, με τον πρωταγωνιστικό ρόλο του Τουργκούτ Οζάλ

και της διακυβέρνησης από το κόμμα της Μητέρας Πατρίδας.¹ Από τότε και μέχρι το 2002, η Εθνοσυνέλευση αποφάσισε την επέκταση της εφαρμογής του για ένα διάστημα περίπου 15 χρόνων, με αφορμή διάφορες εξελίξεις σε σχέση με το Κουρδικό πρόβλημα. Είναι γεγονός ότι σχεδόν σε όλη αυτή τη χρονική περίοδο η κατάσταση έκτακτης ανάγκης εφαρμοζόταν βασικά στις νοτιοανατολικές/κουρδικές περιοχές της Τουρκίας. Το αιτιολογικό της επιβολής ενός τέτοιου καθεστώτος ήταν συνήθως η «αύξηση των τρομοκρατικών δραστηριοτήτων». Όμως καθόλου τυχαία, η κατάσταση έκτακτης ανάγκης ταυτίστηκε ολοκληρωτικά με τις δολοφονίες και εκτελέσεις πολιτών, με απαγωγές, καθώς και με την έξαρση στην εμφάνιση και δραστηριότητα παρακρατικών ακροδεξιών οργανώσεων και ένοπλων ομάδων της μαφίας.

Το σημερινό πλαίσιο της επιβολής ενός εξάμηνου, μέχρι στιγμής, καθεστώτος έκτακτης ανάγκης στην Τουρκία, είναι βεβαίως διαφορετικό από τα προηγούμενα. Όμως, διατηρούνται τα βασικά χαρακτηριστικά της καταστολής και της

Ο Νίκος Μούδουρος έχει διδάξει στο Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Έχει συγγράψει το βιβλίο:

Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας: από την κεμαλική κυριαρχία στον "ισλαμικό" νεοφιλελευθερισμό, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012.

περιθωριοποίησης βασικών δημοκρατικών λειτουργιών. Καθ' όλη τη διάρκεια ισχύος του εν λόγω καθεστώτος, το υπουργικό συμβούλιο συνέρχεται υπό την προεδρία του Ερντογάν και αποφασίζει, με την έκδοση κυβερνητικών διαταγμάτων, τα οποία σε καμιά περίπτωση δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο δικαστικών διαδικασιών. Ταυτόχρονα, ο πρόεδρος συγκεντρώνει ένα τεράστιο μέρος των εκτελεστικών αρμοδιοτήτων.² Έτσι, υπό το καθεστώς έκτακτης ανάγκης ουσιαστικά περιθωριοποιούνται, σε πολύ μεγάλο βαθμό, τόσο η δικαστική όσο και η νομοθετική εξουσία. Ιδιαίτερα στη δεύτερη περίπτωση, η συγκεκριμένη εξέλιξη οδηγεί σε περαιτέρω συρρίκνωση της δυνατότητας δημοκρατικής διαβούλευσης και αντιπαράθεσης εντός της Εθνοσυνέλευσης.

Το αριθμητικό μέγεθος της κρατικής αναδιάρθρωσης

Η πολιτική απόφαση για την επιβολή καθεστώτος έκτακτης ανάγκης μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος, διαθέτει στρατηγικές πτυχές και αποκαλύπτει τους στόχους της εξουσίας Ερντογάν. Είναι, με λίγα λόγια, η απόφαση επιτάχυνσης της διαδικασίας ριζικής αναδιάρθρωσης του κράτους και της «επανίδρυσής» του, σύμφωνα με το ιδεολογικό πρόγραμμα του ισλαμικού κινήματος της χώρας. Μέσω του τεράστιου κοινωνικού τραύματος που άφησε πίσω της η νύχτα της 15ης Ιουλίου, η κυβέρνηση επιδιώκει να εντοπίσει πεδία νομιμοποίησης και μιας πλατύτερης αποδοχής του βασικού προσανατολισμού ενίσχυσης και συγκέντρωσης της εκτελεστικής εξουσίας. Στο όνομα του «να μην ξαναγίνει ποτέ» μια πραξικοπηματική απόπειρα,³ το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) θέλει να εκβιάσει την αλλαγή ισορροπιών εντός των κρατικών δομών, τις οποίες δεν θα μπορούσε να επηρεάσει σε τόσο μικρό χρόνο εκτός του πλαισίου του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης.

Είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι και το βράδυ της 21ης Ιουλίου 2016, ο αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων, διαφορετικών βαθμίδων, που είτε απολύθηκαν είτε τέθηκαν σε διαθεσιμότητα, είτε συνελήφθησαν, ξεπέρασε τις 60.000 άτομα. Πέραν από το στρατό, που βρίσκεται φυσιολογικά στο επίκεντρο, 257 εργαζόμενοι στην Πρωθυπουργία τέθηκαν σε διαθεσιμότητα ενώ ακόμα 492 της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων είχαν την ίδια τύχη. Από το Υπουργείο Παι-

δείας τέθηκαν σε διαθεσιμότητα 15.200 υπάλληλοι, ενώ αφαιρέθηκαν οι άδειες διδασκαλίας από 21.000 εκπαιδευτικούς ιδιωτικών ιδρυμάτων. Πάνω από 2500 δικαστές και εισαγγελέεις παύθηκαν από τα καθήκοντά τους. Το ίδιο έγινε και με 1500 εργαζομένους του Υπουργείου Δημοσιονομικών καθώς και με 8777 εργαζομένους στο Υπουργείο Εσωτερικών.⁴ Η πολιτική σκούπα της εκκαθάρισης άγγιξε τις μουσικές υπηρεσίες, την αστυνομία, τα πανεπιστήμια, τα ΜΜΕ. Οι συγκεκριμένοι αριθμοί είναι διαφωτιστικοί τόσο για τη σχετική επιρροή της κοινότητας Γκιουλέν στις κρατικές δομές, αλλά πολύ περισσότερο για τον χαρακτήρα της ριζικής αλλαγής που επιδιώκει ο Ερντογάν. Οι «νέες» κρατικές δομές και οι κύκλοι συμφερόντων που βρίσκονται στην περιφέρειά τους, πρέπει να αναμένεται ότι θα εκφράζουν, εν πολλοίς, και τις νέες πολιτικές συμμαχίες που θα επιδιώξει το κυβερνητικό κόμμα. Παραμένει φυσικά αναπάντητο το ερώτημα εάν ο Ερντογάν και το ΑΚΡ θα συνεχίσουν με την ίδια αδιαλλαξία να εντάσσουν στην ιδεολογικο-πολιτική τους συμμαχία τα πιο συντηρητικά στρώματα της κοινωνίας.

Οι θεσμικές συνέχειες ενός αντιδημοκρατικού πλαισίου

Στο επίπεδο του κράτους, η απόπειρα πραξικοπήματος δείχνει την ύπαρξη μιας «θεσμικής συνέχειας» αντιδημοκρατικού περιεχομένου και προσανατολισμού. Ιστορικά, η χώρα είχε περίπου «συνηθίσει» τα στρατιωτικά πραξικοπήματα. Ταυτόχρονα όμως, η αποτυχία αυτής της απόπειρας, δείχνει, μεταξύ άλλων, τις αλλαγές που έγιναν τα τελευταία χρόνια, οι οποίες μετέβαλαν σε μεγάλο βαθμό το προηγούμενο ιδεολογικό προφίλ των ενόπλων δυνάμεων και σε κάποιο βαθμό τη θεσμική τους διάσταση. Η επανεμφάνιση πραξικοπηματικής απόπειρας στην Τουρκία ως αποτέλεσμα συνδυασμού όλων των προαναφερθέντων, είναι τελικά το αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η προσπάθεια του ΑΚΡ ενάντια στις πολιτικές παρεμβάσεις του στρατού, δεν έγινε με άξονα τη δημοκρατία, αλλά για την απόσπαση μεγαλύτερου μέρους από την πίτα της εξουσίας. Για παράδειγμα, κρατικοί θεσμοί όπως το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο, το Ίδρυμα Ραδιοτηλεόρασης, το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης, τα οποία παλαιότερα ήταν οργανικά μέρη των πραξικοπημάτων, δεν καταργήθηκαν ούτε μετέβαλαν το βαθύτερο περιεχόμενο

της λειτουργίας τους: άλλαξαν, ίσως, ιδιοκτήτες.

Το ΑΚΡ πράγματι εδραίωσε την εξουσία του έναντι των πολιτικών παρεμβάσεων του στρατού. Τουλάχιστον τρία πραξικοπηματικά σχέδια και μια απόπειρα, κατέληξαν σε αποτυχία. Όμως είναι επίσης γεγονός ότι ο περιορισμός των πολιτικών δραστηριοτήτων του στρατού έγινε μέσω των υφιστάμενων θεσμών, που προηγουμένως στήριζαν, σχεδίαζαν και εκτελούσαν τα πραξικοπήματα. Ο Ερντογάν δεν επέλεξε να ανατρέψει τη «θεσμική συνέχεια» των ελλειμμάτων δημοκρατίας, αλλά να τη διατηρήσει μέσα σε ένα νέο ιδεολογικο-πολιτικό πλαίσιο. Έτσι, η κήρυξη καθεστώτος έκτακτης ανάγκης με την ενεργοποίηση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, του Υπουργικού Συμβουλίου και της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας του ΑΚΡ, παραπέμπει σε ένα ακόμα βήμα εμβάθυνσης της αντιδημοκρατικής θεσμικής συνέχειας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η εξουσία Ερντογάν δεν προτίμησε μια ευρεία συναίνεση σε επίπεδο Εθνοσυνέλευσης, που να ανταποκρίνεται στην καθολική αντιπραξικοπηματική στάση των κομμάτων αλλά, αντίθετα, επέλεξε μια πορεία υπερσυγκέντρωσης της εξουσίας σε ένα «μη κανονικό καθεστώς».

Το σημερινό καθεστώς έκτακτης ανάγκης και οι μαζικές εκκαθαρίσεις που γίνονται, δείχνουν ότι για τη σημερινή κυρίαρχη ιδεολογικο-πολιτική τάξη της Τουρκίας, το ίδιο το κράτος συνεχίζει να είναι ένας χώρος, ένα πεδίο που θα πρέπει να «κατακτηθεί», δηλαδή μια δυναμική διαδικασία χωρίς συγκεκριμένο τελικό ορίζοντα. Μέσω της αντίληψης για συνεχή κατάκτηση κρατικής εξουσίας, είναι πιο εύκολη η αναπαραγωγή της αντιδημοκρατικής θεσμικής συνέχειας και συνεπώς της ανατροφοδότησης «πραξικοπηματικών νοοτροπιών», είτε αυτές τελικά πετυχαίνουν είτε όχι, όπως στο παράδειγμα της 15ης Ιουλίου 2016. Με την ενεργοποίηση του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης, η κρατική εξουσία δεν μπορεί να αποτελεί αντικείμενο διαμοιρασμού, ούτε μπορεί να «ανοίξει» σε πλουραλιστική συμμετοχή από διαφορετικά μέρη της κοινωνίας. Σε τέτοια καθεστώτα, κάθε έννοια της κυρίαρχης εξουσίας υπερσυγκεντρώνεται και τελικά ενισχύει τις αντιδημοκρατικές παραδόσεις, που υποτίθεται ότι θέλει να καταπολεμήσει.

Σε ένα άλλο, εξίσου σημαντικό, επίπεδο, η απόφαση για την κήρυξη καθεστώτος έκτακτης ανάγκης στο μεταπρα-

ξικοπηματικό πλαίσιο, αποτελεί συνέχεια της ιδιότυπης κατάστασης εξαίρεσης που επιβλήθηκε στις νοτιοανατολικές/κουρδικές περιοχές της χώρας κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα. Η διακοπή της διαδικασίας ειρηνεύσης με τους Κούρδους και η επιλογή της κορύφωσης του ακήρυκτου πολέμου μεταξύ στρατού και ΡΚΚ, από το καλοκαίρι του 2015 μέχρι σήμερα, είναι επίσης μια έκφραση συνέχισης της αντιδημοκρατικής θεσμικής κατάστασης, πάνω στην οποία βασίστηκε η επίδοξη χούντα της 15ης Ιουλίου. Η στρατιωτική πολιορκία των Κούρδων, η μαζική απώλεια ανθρώπινων ζώων και η βίαιη προσφυγοποίηση περίπου μισού εκατομμυρίου ανθρώπων, σε συνδυασμό με την προσπάθεια ποινικοποίησης της πολιτικής έκφρασης του κουρδικού κινήματος, ήταν στρατηγικές επιλογές του Ερντογάν, που άνοιξαν νέα πεδία τροφοδοσίας της αυταρχικότητας του στρατιωτικού πλαισίου. Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, το καθεστώς έκτακτης ανάγκης εμφανίζει τις αντιφάσεις του καθώς συνεχίζει το πρόσφατο παρελθόν.

Η «έκτακτη» πολιτική οικονομία στην Τουρκία

Μιλώντας ενώπιον του Τουρκο-αμερικανικού Πολιτιστικού Συνδέσμου στη Νέα Υόρκη, στο περιθώριο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ τον Σεπτέμβριο 2016, ο Ερντογάν περιέγραψε τον οικονομικό πόλεμο ενάντια στην κοινότητα Γκιουλέν ως εξής: «Στη διαδικασία που υπάρχει τώρα, ευτυχώς έχουμε την ισχύ να κάνουμε πολλά πράγματα, που σε κανονικές εποχές δεν θα μπορούσαμε να κάνουμε. Τι γινόταν στο παρελθόν; Εμείς τους δίναμε οικόπεδα και ακίνητες περιουσίες για να χτίσουν σχολεία και να συμβάλουν στην οικονομία της χώρας μας. Μήπως θα μπορούσαμε να τα πάρουμε πίσω υπό κανονικές συνθήκες; Δεν θα μπορούσαμε! Όμως τώρα, με τα κυβερνητικά διατάγματα και το καθεστώς έκτακτης ανάγκης, τα παίρνουμε όλα πίσω και τα παραδίδουμε στο κράτος».⁵

Αυτή η –κατά πολλούς– αφοπλιστική ειλικρίνεια του Ερντογάν είναι όντως διδακτική για το πώς αναπτύχθηκε το καθεστώς έκτακτης ανάγκης στην οικονομία. Ο πρόεδρος της Τουρκίας δημοσιοποιεί την αναντίλεκτη πραγματικότητα ενός καθεστώτος εξαίρεσης, το οποίο, όπως λειτουργήσε ιστορικά, έτσι συνεχίζει: να λειτουργεί και στο τουρκικό πλαίσιο: είναι ένα μοντέλο διακυβέρνησης σε ένα συγκεκριμένο στάδιο του οποίου οι προηγούμενες «κανονικές»

διαδικασίες φτάνουν στα όρια της αποτελεσματικότητάς τους. Ζητήματα που ο «κυρίαρχος» ήθελε να προωθήσει, αλλά για πολλούς και διάφορους λόγους δεν μπορούσε, με την «έκτακτη ανάγκη» καθίστανται εφικτά και υλοποιήσιμα.

Η σημασία του αποσπάσματος της ομιλίας Ερντογάν αυξάνεται, εάν συνυπολογιστεί ότι το καθεστώς έκτακτης ανάγκης και τα κυβερνητικά διατάγματα δεν αφορούν πλέον μόνο στην κοινότητα Γκιουλέν. Μάλιστα, εάν επικεντρωθεί κάποιος στην οικονομία, τότε γίνεται ξεκάθαρο ότι η «εξαιρετική κατάσταση» εργαλειοποιείται και αναπαράγεται από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ), με τρόπο που να θέτει τις βάσεις μιας ευρύτερης και μακροπρόθεσμης οικονομικής και κοινωνικής αλλαγής της χώρας, σε τέτοιο σημείο που αν η εξουσία αντιλαμβάνεται ότι η χρονική διάρκεια της έκτακτης ανάγκης δεν είναι αρκετή για την υλοποίηση του μετασχηματισμού, τότε δεν θα διστάσει να την επιμηκύνει.

Είναι γεγονός ότι το νομικό και το ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης, που αφορά στην τουρκική οικονομία, δεν διαφοροποιεί ουσιαστικά το πρόγραμμα της κυβέρνησης, όπως αυτό συγκροτήθηκε επίσημα με τη διενέργεια των επαναληπτικών εκλογών του Νοεμβρίου 2015.⁶ Εκείνο όμως που ξεκαθαρίζει είναι ότι διαμέσου των κυβερνητικών διαταγμάτων, η κυβέρνηση του ΑΚΡ θέλει να επιταχύνει την υλοποίηση τουλάχιστον των βασικών αξόνων του οικονομικού της οράματος. Αυτοί οι βασικοί άξονες περιστρέφονται κυρίως γύρω από την αναζήτηση απαντήσεων για τους σχετικά χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας, που σημειώνονται ιδιαίτερα μετά το 2012. Το κυβερνών κόμμα στοχεύει στην εφαρμογή μιας πολιτικής με επίκεντρο την ενίσχυση της τοπικής παραγωγής, που να αγγίζει και το δύσκολο πεδίο των προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Όμως, η τουρκική κυβέρνηση προσπαθεί να δώσει λύσεις στην οικονομική στασιμότητα των τελευταίων χρόνων, χωρίς την ύπαρξη ενός ισορροπημένου αναπτυξιακού πλάνου. Έτσι, ενώ από τη μια πλευρά οικοδομούνται οι βάσεις για την ενθάρρυνση των τοπικών επενδύσεων και ενώ παραχωρούνται νέες πηγές κερδοφορίας προς τους επιχειρηματικούς κύκλους της χώρας, από την άλλη δεν σημειώνεται καμιά απαίτηση για συγκεκριμένα αποτελέσματα σε επίσης συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα εκ μέρους του κράτους.

Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τους επιχειρηματίες...

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις στο πλαίσιο του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης που δημοσιοποιήθηκαν μέχρι σήμερα, παραπέμπουν σε μια ολοκληρωμένη προσπάθεια αναδιανομής του πλούτου και των πηγών κερδοφορίας, ανάμεσα στις διάφορες ομάδες της επιχειρηματικής τάξης της χώρας.⁷ Επομένως, δεν πρόκειται για μια κάθετη διαδικασία με σκοπό τη διάχυση του πλούτου προς τα κάτω, αλλά για μια οριζόντια στοχοθέτηση, η οποία, με την ολοκλήρωσή της πιθανόν να προκαλέσει μια ριζική αναδιάρθρωση ισχύος στους ήδη πανίσχυρους επιχειρηματικούς ομίλους της Τουρκίας. Στο επίκεντρο αυτής της εξέλιξης, στο σημερινό τουλάχιστον στάδιο, βρίσκονται οι εταιρείες σε όλους τους τομείς της οικονομίας, οι οποίες, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ήταν συνδεδεμένες με το δίκτυο της κοινότητας Γκιουλέν. Όμως, η προσπάθεια διευρύνεται και σε οικονομικά κέντρα αλλά και στην τεράστια ακίνητη περιουσία του στρατού, που τώρα εισέρχονται στο πεδίο των ιδιωτικοποιήσεων. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τα προηγούμενα κυβερνητικά διατάγματα, βάσει των οποίων έκλεισαν όλες οι στρατιωτικές σχολές και λύκεια της Τουρκίας, οι ακίνητες περιουσίες και υποδομές παραχωρούνται στον κατασκευαστικό τομέα για επενδύσεις. Όπως αποκαλύφθηκε, οι σχεδιασμοί για την κερδοφόρα εκμετάλλευση αυτών των χώρων έγιναν πριν από την πραξικοπηματική απόπειρα της 15ης Ιουλίου, αλλά μπήκαν σε πορεία υλοποίησης μόνο με την επιβολή του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης.⁸ Αυτή η εντεινόμενη μεταφορά του κεφαλαίου και της οικονομικής δύναμης, στο πρώτο αυτό στάδιο, έχει τον χαρακτήρα της πολιτικής ενδυνάμωσης εκείνων των επιχειρηματιών που ήταν και συνεχίζουν να είναι εντός του κύκλου εξουσίας του Ερντογάν και του κυβερνώντος κόμματος.

Μία από τις ευκολότερα κατανοητές οικονομικές πτυχές του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης στην Τουρκία του σήμερα, είναι η διαδικασία δήμευσης περιουσιών. Ένα κυβερνητικό διάταγμα μπορεί να επιβάλει άμεσα το κλείσιμο μιας επιχείρησης, ενός ολόκληρου ομίλου επιχειρήσεων ή μιας βιομηχανικής μονάδας.⁹ Το κλείσιμο αυτών των εταιρειών συνοδεύεται από τη δήμευσή τους και συνεπώς την αλλαγή του ιδιοκτησιακού τους καθεστώτος. Αυτή, η εν πολλοίς «τυπική» και «γραφειοκρατική» μεταφο-

ρά του πλούτου, σε ένα πρώτο στάδιο ευνοεί το ίδιο το κρατικό θησαυροφυλάκιο. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία, το χρονικό διάστημα 16 Ιουλίου-2 Αυγούστου 2016, η επιβολή του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης και η δήμευση περιουσιών πρόσθεσαν στο κρατικό ταμείο ένα ποσό της τάξης του 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων. Το ποσό αυτό αναμένεται να τριπλασιαστεί μέχρι το τέλος Οκτωβρίου. Σε ένα δεύτερο στάδιο όμως, η συσσώρευση στο κρατικό θησαυροφυλάκιο θα «ανοίξει» προς τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Με αυτό τον τρόπο, η πολιτική της δήμευσης σηματοδοτεί εσωτερικές και εξωτερικές ανακατατάξεις ανταγωνιστικών σχέσεων, ανάμεσα σε ξένους μετόχους των επιχειρήσεων που προσωρινά κρατικοποιήθηκαν και σε τοπικούς επιχειρηματικούς κύκλους που διεκδικούν την αγορά τους.

Η δημιουργία του «Κρατικού Ταμείου Πλούτου» είναι μια επιπλέον αξιοπρόσεκτη πολιτική του AKP, στο μεταπραξικοπηματικό οικονομικό πλαίσιο. Ουσιαστικά, η ίδρυση του εν λόγω επενδυτικού ταμείου γίνεται για να υποστηρίχθούν τα τεράστια έργα υποδομής, τα οποία βρίσκονται σε στάδιο σχεδιασμού ή υλοποίησης. Το διάσημο «κανάλι Κωνσταντινούπολης», το οποίο αναμένεται να δημιουργήσει ένα τεχνητό νησί, το τρίτο αεροδρόμιο της Κωνσταντινούπολης, οι νέες υποθαλάσσιες γραμμές τρένων και μετρό, καθώς και ο σταθμός πυρηνικής ενέργειας στην περιοχή Άκουγιου, είναι μεταξύ των έργων που θέλει να στηρίξει το εν λόγω ταμείο. Εξαιτίας της οικονομικής στασιμότητας των τελευταίων χρόνων, έργα αυτού του μεγέθους δεν μπορούσαν να συνεχίσουν να αυτοχρηματοδοτούνται ή να ενισχύονται από το κράτος. Για κάποιο χρονικό διάστημα η κυβέρνηση του AKP επέλεξε τον δρόμο της παροχής εγγυήσεων προς αυτές τις επενδύσεις από το κρατικό ταμείο. Όμως αυτή η επιλογή τελικά προκάλυψε επιπρόσθετα βάρη στον κρατικό προϋπολογισμό. Το «Ταμείο Πλούτου» έγινε λοιπόν με στόχο να αποτελέσει μια ιδιότυπη οικονομική εγγύηση εκτός των πλαισίων του κρατικού προϋπολογισμού.

Πέρα όμως από αυτή τη διάσταση, ο τρόπος που προωθείται το Ταμείο παραπέμπει στην εμφάνιση ενός «παράλληλου προϋπολογισμού», ο οποίος δεν θα υπόκειται σε κανένα ουσιαστικό δικαστικό ή κοινοβουλευτικό έλεγχο. Πηγές χρηματοδότησης του Ταμείου, τουλάχιστον στο παρόν στάδιο, φαίνεται να είναι τα έσοδα από τις νέες μαζικές ιδιωτικοποι-

ήσεις, από τα ταμεία ανεργίας και τα διάφορα ταμεία κοινωνικών ασφαλίσεων των εργαζομένων, καθώς και από την εισροή ξένων κεφαλαίων, τα οποία, σύμφωνα με τα κυβερνητικά διατάγματα, δεν θα περνούν από τους παραδοσιακούς ελέγχους.¹⁰ Με αυτό τον τρόπο, η κυβέρνηση του AKP πετυχαίνει, μεταξύ άλλων, και έναν παράλληλο στόχο, αυτόν της κατακόρυφης αύξησης των ιδιωτικοποιήσεων. Για παράδειγμα, στο πρώτο πλάνο των επόμενων ιδιωτικοποιήσεων τέθηκαν οι ακίνητες περιουσίες και γενικότερα οι υποδομές κρατικών ή ημικρατικών οργανισμών, όπως η κρατική ραδιοτηλεόραση, η Διεύθυνση Βακουφίων, η κρατική εταιρεία ζάχαρης, η κρατική εταιρεία κάρβουνου, η Εταιρεία Πετρελαίων Τουρκίας. Ο συνολικός αριθμός των κρατικών ή ημικρατικών οργανισμών, των οποίων σε πρώτη φάση σχεδιάζεται η ιδιωτικοποίηση των ακινήτων τους, φτάνει τους 113, πάντα σύμφωνα με τα κυβερνητικά διατάγματα. Αξίζει να σημειωθεί επιπλέον ότι η ιδιωτικοποίηση των υποδομών αυτών των οργανισμών προέκυψε ως απόληξη του AKP στις μεγάλες αντιδράσεις των συνδικαλιστικών οργανώσεων, που κατάφεραν να εμποδίζουν την πλήρη ιδιωτικοποίησή τους. Και σε αυτή την περίπτωση η κυβέρνηση διευκολύνθηκε από το καθεστώς έκτακτης ανάγκης.

Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τους εργαζομένους...

Βεβαίως οι οικονομικές ρυθμίσεις του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης στην Τουρκία δεν αφορούν μόνο τον επιχειρηματικό κόσμο. Αντίθετα, επηρεάζουν καθοριστικά τα ευρύτερα στρώματα των εργαζομένων, δημιουργώντας νέες εστίες αντιπαράθεσης και πόλωσης. Άλλωστε, η ιστορική εμπειρία τόσο των στρατιωτικών πραξικοπημάτων, όσο και των καθεστώτων εξαιρέσεως ή στρατιωτικών νόμων στην Τουρκία, επιβεβαιώνει τις συνέπειες, όχι μόνο στο ζήτημα αναδιάταξης των οικονομικών ισορροπιών στα επιχειρηματικά στρώματα, αλλά και ως προς τη βίαιη αλλαγή των εργασιακών σχέσεων.¹¹ Τα κυβερνητικά διατάγματα που εκδόθηκαν μέχρι σήμερα από την κυβέρνηση του AKP, περιορίζουν αισθητά ή και καταργούν βασικά δικαιώματα και ελευθερίες, όπως αυτό της συνδικαλιστικής δράσης. Τα πιο πρόσφατα στοιχεία σε αυτό το επίπεδο αποκαλύπτουν ότι σε περίοδο λιγότερων των τριάντα ημερών μετά την αποτυχημένη πραξικοπηματική απόπειρα, έγινε χρήση ευρείας αστυνομικής βίας για την

καταστολή απεργιών σε τέσσερις μεγάλες κρατικές επιχειρήσεις και δήμους, σημειώθηκαν απολύσεις εργαζομένων με αιτιολογικό το συνδικάτο στο οποίο ήταν οργανωμένοι, ενώ συνελήφθησαν εκατοντάδες εργαζόμενοι μόνο με την «υποψία» ότι ήταν οργανωμένοι σε «ύποπτες συντεχνίες». Στην εταιρεία ΙΜΕΣ, η απάντηση που πήραν οι εργαζόμενοι στο αίτημά τους για αποθολογικές αυξήσεις ήταν παραπάνω από χαρακτηριστική: «Ελάτε στα σύγκαλά σας! Υπάρχει καθεστώς έκτακτης ανάγκης!».¹²

Συμπερασματικά: η κορύφωση της πόλωσης

Είναι γεγονός ότι η κοινωνία στην Τουρκία χαρακτηρίζεται από μια πολυεπίπεδη πόλωση, η οποία στο σημείο που έφτασε φαίνεται να αποκλείει τις όποιες ορθολογικές ερμηνείες για διέξοδο από τα συσσωρευμένα αδιέξοδα που προκαλεί. Ο νεαρός λογοτέχνης Μουράτ Μεντές περιέγραψε πρόσφατα την κοινωνική πόλωση στην Τουρκία, λέγοντας πως «η χώρα συμπιέζεται μεταξύ κατασκευασμένων ελπίδων και πραγματικών καταστροφών». Οι κατασκευασμένες ελπίδες αφορούν τόσο αυτούς που βλέπουν την επίλυση των προβλημάτων τους στην ενίσχυση της εξουσίας Ερντογάν, όσο και σε αυτούς που βλέπουν την επίλυση των δικών τους μόνο στην κατάργηση του Ερντογάν. Στο μεταξύ, όμως, η χώρα συνεχίζει να αντιμετωπίζει τις πραγματικές καταστροφές που δεν μπορούν να ξεπεραστούν με μονοδρομικές αντιλήψεις και ψεύτικα διλήμματα.

Η σημερινή πολωτική κατάσταση αποτελεί την κατάληξη ορισμένων εξελικτικών σταδίων. Στο αρχικό της επίπεδο υπήρξαν οι δημοκρατικές διεκδικήσεις ενάντια στον αυταρχικό κεμαλισμό, οι οποίες έσπρωξαν το AKP, στα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησής του. Σταδιακά, η συγκεκριμένη πόλωση έδωσε τη θέση της στην αντίθεση μεταξύ των «υπέρ και εναντίον του AKP», ενώ στη συνέχεια, μέχρι και σήμερα, η αντιπαράθεση καθοδηγείται σχεδόν αποκλειστικά από τον άξονα «Ερντογάν και οι υπόλοιποι». Το τελευταίο σχήμα είναι αυτό που εντείνεται και στη μεταπραξικοπηματική περίοδο. Παράλληλα με την προαναφερθείσα οριζόντια πόλωση, τα τελευταία χρόνια καταγράφονται ακόμα δύο κάθετες: η πρώτη είναι η αντιπαράθεση των εθνικών ταυτοτήτων: «Τούρκος εναντίον Κούρδου», καθώς και των ταυτοτήτων σε σχέση με την κοσμικότητα και τη θρησκεία. Είναι, όμως επίσης αλήθεια ότι

η περίοδος μετά την πραξικοπηματική απόπειρα δεν έχει χαρακτηριστεί από καμιά σοβαρή προσπάθεια μείωσης της πόλωσης. Αντίθετα, η κυρίαρχη εξουσία δείχνει ότι υπό το καθεστώς έκτακτης ανάγκης θα συνεχίσει να επιδιώκει τον ολοκληρωτικό μετασχηματισμό της Τουρκίας, με πιο χαρακτηριστική έκφραση την υιοθέτηση ενός προεδρικού συστήματος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. «Türkiye’de olağanüstü hallerinin tarihi», *BBC Türkçe*, 21.7.2016, στο: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284>.
2. Βλ. «İlan edilen OHAL nedir? OHAL ne anlama geliyor? Neleri kapsıyor?», *Sol*, 20.7.2016, στο: <http://haber.sol.org.tr/toplum/ilan-edilen-ohal-nedir-ohal-ne-anlama-geliyor-neleri-kapsiyor-162857>.
3. Βλ. «Bugün açıklanacak ‘çok önemli kararlar’ ne!» *Posta*, 20.7.2016, στο: <http://www.posta.com.tr/bugun-acik>

lanacak-cok-onemli-kararlar-ne-haberi-354206.

4. Βλ. «Askeri darbe girişimi sonrası kamuda görevden uzaklaştırmalar sürüyor», *140journos*, 21.7.2016, στο: <https://haber.140journos.com/askeri-darbe-girisimi-sonrasi-kamuda-gorevden-uzaklastirmalar-suruyor-37d980a6493c#.p0sk83exr>.
5. Βλ. «Erdoğan: OHAL ile normal zamanlarda yapamayacağımız şeyleri yapabileme gücüne sahip olduk», *T24*, 22.9.2016, στο: <http://t24.com.tr/haber/erdogan-ohal-ile-normal-zamanlarda-yapamayacagimiz-seyleri-yapabileme-gucune-sahip-olduk,361194>.
6. Βλ. «OHAL ekonomisi: Kar özelleştiriliyor, zarar toplumsallaştırılıyor», *Çağdaş Ses*, 19.8.2016, στο: <http://www.cagdasses.com/ekonomi/49233/ohal-ekonomisi-kr-ozellestiriliyor-zarar-toplumsallastiriliyor>.
7. İzzetin Önder, «Mülkiyet Değişimi», *Evrensel*, 20.8.2016, στο: <https://www.evrensel.net/yazi/77319/mulkiyet-degisimi>.

8. Hazal Ocak, «Yeni rant kapısı askeri araziler», *Cumhuriyet*, 31.7.2016, στο: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cevre/577341/Yeni_rant_kapisi_askeri_araziler.html.

9. Sinan Alçın, «Darbe girişiminden demokrasi girişimine ekonomi», *Evrensel*, 2.8.2016, <https://www.evrensel.net/yazi/77192/darbe-girisiminden-demokrasi-girisimine-ekonomi>.
10. Βλ. «OHAL’de Emeğin Durumu ve Emeğin türkiyesi İçin Mücadele: Ne Oluyor? Ne Yapmalı?», *Birlesik HAZIRAN Hareketi Derneği*, Αύγουστος 2016.
11. Aziz Çelik, «OHAL ve sendikal haklar», *Birgün*, 29.7.2016, στο: <http://www.birgun.net/haber-detay/ohal-ve-sendikal-haklar-122037.html>.
12. Fırat Turgut, «OHAL: Sermaye için olanak, işçi için baskı», *Evrensel*, 20.8.2016, στο: <https://www.evrensel.net/haber/288026/ohal-sermaye-icin-olanak-isci-icin-baski>.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ «ΡΟΖ», ΕΙΝΑΙ ΜΑΥΡΗ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ «ΖΟΥΓΚΛΑ»: Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΚΒΙΑΣΜΟΥ ΑΝΩΤΑΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΥ¹

ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΣ

Η αδειοδότηση των ιδιωτικών τηλεοπτικών καναλιών, εκτός από πολύ σοβαρή αυτή καθαυτή (για την ενημέρωση και την ποιότητά της, τον πλουραλισμό και τη δημοκρατία), είναι, ταυτόχρονα, μια ιστορία εξαιρετικά πλούσια και ενδιαφέρουσα – τέτοια που, εκτός από πολλές μελέτες, θα μπορούσε να τροφοδοτήσει μυθιστορήματα ή σίριαλ. Αν το καλοσκεφτούμε, έχει όλα τα αναγκαία συστατικά: σοβαρές οικονομικές, νομικές και συνταγματικές διαστάσεις· πολιτικό σασπένς (ξεκίνησε με την κυβέρνηση να παίζει μονότερμα και κινδυνεύει να

εξελιχθεί σε μπούμεραγκ γι’ αυτήν)· πολιτική ουσία (το προηγούμενο καθεστώς ασυδοσίας, η μάχη κατά της «διαπλοκής», στην οποία η κυβέρνηση τα δίνει όλα, η νέα διαπλοκή που αναδύεται), ανατροπές και απρόβλεπτη έκβαση· εντυπωσιακό «καστ» (υπουργοί, ανώτατοι δικαστικοί, «υπερθεματιστές», ολιγάρχες, δημοσιογράφοι)· συναρπαστικές για το φιλοθεάμον κοινό σκηνές, όπως ο εγκλεισμός για τρεις μέρες των εκπροσώπων των καναλιών στο απόρρητο κτίριο της Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης – και άλλα πολλά. Αντί για όλα αυτά, όμως, θα επικεντρωθώ σε ένα επιμέρους περιστατικό, που συνδέεται στενά με την υπόθεση. Γιατί, όπως θα προσπαθήσω να δείξω, δεν είναι καθόλου «μικρό» ή ήσσονος σημασίας. Ο λόγος για το «ερωτικό σκάνδαλο» ανώτατου δικαστικού που αποκαλύφθηκε, μεσοσύσης της υπόθεσης, στα μέσα Οκτωβρίου του 2016.

Λέω εξαρχής τη γνώμη μου, χωρίς

περιστροφές: αυτό το «ερωτικό σκάνδαλο» δεν είναι ούτε «ροζ», όπως διατείνονται εκείνοι που το διακινούν, ούτε «κίτρινο», όπως ίσως σκεφτεί αμέσως ο αναγνώστης. Είναι μαύρο, κατάμαυρο· πρόκειται για μια υπόθεση άθλιου εκβιασμού, εξαιρετικά δυσώιμη για τον δημόσιο βίο, στον βαθμό που βρίσκει έδαφος.

Θυμίζω πώς ξεκίνησε το ζήτημα. Στα μέσα Οκτωβρίου, λίγες μέρες πριν από τις τελικές συνεδριάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, που θα αποφαινόταν ως προς τη συνταγματικότητα του «νόμου Παππά», το Zougla.gr του Μάκη Τριανταφυλλόπουλου αποκάλυψε «ότι υψηλόβαθμος δικαστής του Συμβουλίου της Επικρατείας διατηρούσε ερωτική σχέση με παντρεμένη (πρώην υποψήφια και νυν δικαστή), την οποία βοήθησε παράνομα ώστε να πετύχει στις εξετάσεις της και να ανέλθει στο Σώμα». Το δημοσίευμα «τεκμηριώνεται» με αποσπάσματα από τα προσωπικά μείλ που αντάλλασσαν οι δυο τους.

¹ Ο Στρατής Μπουρνάζος είναι ιστορικός και επιμελητής κειμένων. Το 2017 θα κυκλοφορήσει η μελέτη του με τίτλο: Ο πόλεμος για τον νο και την ψυχή των Ευρωπαίων: ο πολιτισμικός ψυχρός πόλεμος και το Congress for Cultural Freedom στην Ελλάδα.